

СОЦІАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАРШОГО ПОКОЛІННЯ ЯК РЕСУРС СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

SOCIAL POTENTIAL OF THE OLD GENERATION AS A SUSTAINABLE DEVELOPMENT RESOURCE

У статті здійснюється аналіз поняття соціального потенціалу та його відмінностей від схожих понять. Конкретизуються різновиди, структурні елементи й особливості актуалізації соціального потенціалу як необхідної передумови соціоекономічного розвитку сучасних суспільств. З позицій сучасних тенденцій, зокрема й старіння населення, визначається необхідність актуалізації соціального потенціалу старшого покоління.

Ключові слова: соціальний потенціал, ресурс, людський капітал, старше покоління, суспільний розвиток.

В статті проводиться аналіз поняття соціального потенціалу і його отличий от схожих понятий. Конкретизируются виды, структурные элементы и особенности актуализации социального потенциала как необходимой предпосылки социэкономического

ческого развития современных обществ. С точки зрения современных тенденций, в частности и старения населения, определяется необходимость актуализации социального потенциала старшего поколения.

Ключевые слова: социальный потенциал, ресурс, человеческий капитал, старшее поколение, общественное развитие.

The article analyzes the concept of social potential and its differences from similar concepts. Varieties, structural elements and features of actualization of social potential as a necessary precondition of socioeconomic development of modern societies are specified. Based on the consideration of current trends, in particular aging of the population, the need to update the social potential of the older generation is determined.

Key words: social potential, resource, human capital, older generation, social development.

УДК 316.43

Кухта М.П.

к.соціол.н., старший викладач

кафедри соціології

Київський національний університет

культури і мистецтв

Постановка проблеми. Поняття «потенціал» використовується в низці наукових галузей – як у природничих, так і в гуманітарних. Етимологічно воно запозичене з фізики, де ним позначається кількість енергії, що накопичена системою та може бути реалізована в роботі [3, с. 8].

Наприклад, в академічному тлумачному словнику потенціал розуміється як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері. Досить часто під потенціалом розуміються запаси чого-небудь, приховані здатності, що можуть діяти за певних умов [11]. У гуманітарних науках під потенціалом розуміється сукупність засобів і можливостей особи, групи, суспільства чи навіть усього людства, що можуть бути використані для вирішення конкретного завдання або комплексу завдань [9]. Таким чином, соціальний потенціал тісно пов'язаний із цілепокладанням, плануванням, з одного боку, та шляхами, стратегічними способами досягнення цілей – з іншого. У зв'язку із цим мова може йти про цілі й напрями розвитку всього суспільства та його окремих елементів, зіставлення цих цілей із можливостями їх досягнення. Тому важливої ролі в пошуку реальних векторів розвитку суспільства набуває, зокрема, визначення потенціалу окремих його структурних елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поширення набуло використання поняття потенціалу стосовно особистості. У дописах Г. Зараковського, В. Міляєвої, Н. Лебідь, Ю. Бреус, М. Садової потенціал часто описується за допомогою низки термінів, таких

як «неактуалізовані можливості», «здатки», «здібності», «потреби», «ціннісні орієнтації», «якості особистості», «нахили», «приховані структуровані ресурси», «резерви», «творчі імпульси», «внутрішня енергія», «продуктивні сили», «потреби пізнання самого себе та інших». Крім цього, потенціал особистості пов'язується з процесами актуалізації, реалізації, розгортання, відтворення, розкриття, втілення, сходження до самого себе, прагнення «вийти за власні межі», самотворення, самовираження, самоствердження, самореалізації, розвитку (інтерактивного, рольового, соціокультурного), інтеріоризації [4; 9; 10].

Що стосується місця цього поняття в тезаурусі соціологічної науки, то Н. Коленда, на основі системного аналізу існуючого наукового доробку виділяє три групи підходів до розгляду потенціалу: ресурсний, де основою потенціалу є ресурси, факторний, де реалізація потенціалу розглядається як можлива лише за певних умов (чинників), і цільовий, де реалізація потенціалу розглядається як така, що спрямована на досягнення певних завдань. Іноді також виділяється соціально спрямований (трудоий, або людський) потенціал [6].

С. Бабенко вважає, що необхідно розмежовувати три схожі поняття – «потенціал», «ресурс» і «капітал». На його думку, вони є взаємопов'язаними: потенціал – можливість застосування наявних ресурсів, якими володіє соціальний актор, а капітал – затребувані в повсякденних практиках ресурси, що використовуються акторами для досягнення цілей і результатів соціальних практик. Відповідно до цього концептуального підходу ресурси можуть бути матеріальними (фінан-

совими, технічними), особистісними (рисами характеру, особистими якостями, рівнем освіти), соціальними (соціальними мережами, сімейним становищем), організаційними (приналежність до організацій), символічними (звання, авторитет, кредит довіри). Натомість Н. Тютюнник наголошує, що вищезазначені поняття мають багато схожого, проте не заперечує можливість їх розмежування. Так, усі вони позначають «засіб» чи «можливість», якими можна скористатися. Проте мають місце й відмінності: капітал повинен бути відтворюваним і приносити певний прибуток, а ресурс може бути використаний чи залишений «у запасі» [13].

У свою чергу О. Шкаратан вважає, що під потенціалом варто розуміти присвоєні ресурси, що можуть бути застосовані групою у власних інтересах та застосовуються, спираючись на різні суб'єктивні фактори, зокрема й традиції. При цьому потенціал соціальних груп за умов їх протистояння в боротьбі за ресурси, наявні в суспільстві, оцінюється за присвоєним групою ресурсом та можливістю й готовністю оволодіти додатковими ресурсами, використовувати та примножувати їх [15].

Постановка завдання. У статті планується розглянути визначення, структуру, рівні й функції соціального потенціалу з огляду на світову тенденцію до старіння населення, соціальну ситуацію в Україні та ресурсну роль соціального потенціалу старшої вікової групи українського суспільства як можливості змінити становище на краще.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж зазначити своє ставлення до соціального потенціалу, спробуємо з'ясувати, чи існують відмінності між ним та людським капіталом.

Концепція людського капіталу загалом передбачає, що людина розглядається в єдності економічного, соціального та індивідуального аспектів. Людський капітал передбачає вже набуті, розвинені риси, що можуть бути корисними для розвитку соціальних систем. При цьому поняття «людський капітал» включає три групи якостей, які характеризують людину в трудовій діяльності: фізичні, інтелектуальні та психологічні. Використання поняття «капітал» для визначення ролі людини в економічній системі суспільства вказує на необхідність інвестування в людину та її здібності й можливість отримання тривалого ефекту від таких вкладень. Наприклад, на сьогодні загальновізнано, що існує пряма залежність між розміром ВВП країни та рівнем освіти населення. Ще А. Маршалл вважав, що людський капітал насамперед залежить від рівня інвестицій у ринок освітніх послуг. Він також дотримувався думки, що найбільш цінний капітал – це «той, що вкладений в людські істоти» [8, с. 270].

Людський потенціал – риси, які за певних умов можуть бути «розкриті», розвинені. Тобто людський потенціал включає набуті населенням знання, кваліфікацію, здоров'я, енергію й мотивацію, що можуть бути використані для виробництва матеріальних і духовних благ, вільного розвитку та самореалізації кожної людини. Кількісні та якісні параметри соціального потенціалу іманентно «закладені» в розвитку освіти, науки, культури, охорони здоров'я, спорту, житлово-комунальної сфери тощо, однак стають соціальним, людським капіталом, по-перше, у результаті взаємодії акторів різного рівня, а по-друге, за конкретних умов певного хронотопу, унікальної ситуації «тут і зараз», у межах якої відбувається ця взаємодія. Соціальний потенціал – це сукупність можливостей людини й суспільства, яка може бути використана для досягнення індивідуальних і суспільних цілей, як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і мотиваційних, що включають розширення самих потенцій людини та можливостей її самореалізації. Його необхідну передумову складає демографічний потенціал, зумовлений чисельністю й віково-статевим складом населення. На думку С. Штирбула, багатомірний соціальний потенціал залежить від якісних характеристик людей, їх соматичного й психічного здоров'я; соціальних потенцій; розвиненості матеріальних і духовних потреб та можливостей їх задоволення в трудовій та інших видах діяльності; соціокультурної мотивованості поведінки тощо [16].

Аналіз підходів до визначення поняття соціального потенціалу здійснив Д. Афанасьєв, який вважає, що не варто зводити потенціал до сукупності можливостей, адже не всі можливості, що відкрились перед системою, можуть бути охарактеризовані як потенціал. При цьому соціальний потенціал дослідник відносить до системоутворюючих елементів життєдіяльності суспільства та інтерпретує як систему відносин, що не обмежуються економічними, політичними, правовими, психологічними чинниками та забезпечують формування нових стимулів соціального розвитку, нових видів соціальної взаємодії [2].

Н. Коленда під соціальним потенціалом розуміє наявність у визначеного об'єкта можливостей (як наявних, так і прихованих), що формуються в процесі спільної діяльності між окремими індивідами чи групами індивідів та є результатом суспільних відносин, які за конкретних умов виражають ставлення індивідів один до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя та реалізуються за відповідних умов, а також здатності діяти у відповідних сферах із метою отримання бажаного результату [6]. М. Лесечко та А. Чемерис розглядають соціальний по-

тенціал як суму суспільних та індивідуальних можливостей, до яких належать демографічні, освітні, професійні, соціально-інфраструктурні, працевлаштування тощо. Активний аспект соціального потенціалу визначається ними як рівень соціального капіталу, що поділяється на три види:

- репродуктивний (позитивна соціальна робота щодо відтворення соціального капіталу);
- продуктивний (позитивна соціальна робота, що дає приріст соціального потенціалу);
- деструктивний (негативна соціальна робота, що здійснюється девіативними структурами та окремими індивідами) [7].

Можна сказати, що соціальний потенціал – сукупність характеристик співдіючих суб'єктів, що за певних умов, будучи актуалізованими, можуть стати ресурсом різнобічного розвитку суспільства, насамперед соціоекономічного. Причому цей ресурс стосується також внутрішнього розвитку (тобто саморозвитку групи – носія потенціалу) і зовнішнього розвитку (розвитку за його рахунок решти соціальних груп).

Що входить до структури соціального потенціалу? В. Філіппов, розглядаючи питання соціального потенціалу (насамперед молоді), відносив до неї п'ять субпотенціалів: психофізичний, освітній, соціально-економічний, суспільно-політичний і культурно-духовний; при цьому основним він вважав саме психофізичний потенціал [14].

На думку О. Шкаратана, соціальний потенціал складається з таких компонентів:

- кваліфікаційно-освітніх (освіта, рівень професійної підготовки та досвід управління); це наявний у групи людський капітал та можливість і готовність його використовувати й примножувати;
- психофізіологічний та особистісний (стан здоров'я, працездатність, ціннісні орієнтації й мотивація);
- соціокультурний потенціал (учений ототожнює його з культурним капіталом, тобто надбаннями у формі знань, ідей, символів, моделей поведінки, готовності до освоєння існуючих та формування нових символів і моделей поведінки);
- власницький потенціал – широта охоплення та характер володіння різними формами власності, у тому числі інтелектуальною та фізичною силою, готовність її захищати й примножувати;
- владний потенціал – готовність і здатність представників групи розпоряджатися не належними їм ресурсами [15].

На наше переконання, окреслені вченим компоненти цілком відображають структуру соціального потенціалу та можуть бути використані як теоретичний інструментарій для визначення соціального потенціалу людей старшого віку.

Крім того, М. Алексеєнко, Г. Зараковський та О. Штепа вважають, що існують два якісні стани потенціалу – актуалізований і потенційний. Актуалізований забезпечується наявними ресурсами (реалізовані здібності, знання, уміння, навички, надбані в процесі життєдіяльності та пов'язані з життєвим досвідом), а потенційний стан включає в себе потенційні ресурси – нереалізовані здібності (задатки), сукупність цінностей, продуктів мисленнєвої діяльності, ментальних і поведінкових стратегій, внутрішніх станів, настанов, які можуть бути використані людиною для досягнення певної мети [4]. У свою чергу Б. Ананьєв оперує поняттями потенцій і тенденцій. Так, до потенцій належать здібності, обдарованість, спеціальні здатності, життєспроможність, працездатність, а до тенденцій – спрямованість особистості, інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації, потреби, установки, переконання, відносини [1]. Залежно від рівня (масштабу) функціонування можна виділити також такі різновиди соціального потенціалу:

- індивідуальний – можливості особистості задовольняти власні потреби та досягати цілей;
- груповий – можливості групи діяти й досягати спільної мети;
- потенціал організації – можливості членів організації досягати спільної мети та водночас задовольняти індивідуальні й колективні потреби;
- потенціал регіону – можливості, що постають із наявних ресурсів і визначають соціальну активність населення того чи іншого регіону, рівень його соціальної захищеності, спроможність за умов конкретної ситуативної конфігурації чинників (горезвісних «місцевих умов») досягати соціальної мети розвитку адміністративно-територіального утворення та забезпечувати найсприятливіші умови життєдіяльності його населення;
- потенціал суспільства – суспільні можливості забезпечувати відповідний рівень продуктивності, адекватної адаптованості й соціальної безпеки населення, що формуються в процесі регуляції й саморегуляції соціальних відносин та визначають соціальну активність і рівень соціальної захищеності акторів.

Можлива також класифікація соціального потенціалу залежно від результату реалізації. Він може розглядатись та інтерпретуватись таким чином:

- а) прихований (нереалізований) – такий, що не виявляється в соціальному середовищі або ж його реалізація не приносить користі;
- б) внутрішній – реалізується в соціальному середовищі, приносячи користь лише його носієві;
- в) зовнішній (реалізований, просоціальний) – реалізується в соціальному середовищі з користю для суспільства та його носія.

Про індивідуальний рівень соціального потенціалу вже йшлося; на рівні групи й організації соціальний потенціал включає такі види потенціалу:

- людський (сукупність здібностей і можливостей цієї спільноти, рівень розвитку й реалізації яких підвищує продуктивність функціонування суспільства);
- репродуктивний – здатність до відтворення;
- комунікативний – здатність налагоджувати зв'язки та обмінюватись інформацією між суб'єктами відносин;
- організаційний – можливості до ведення спільної діяльності;
- цілепокладаючий – визначення цілей надіндивідуального суб'єкта та підтримання режиму їх ефективного досягнення.

Соціальний потенціал регіону включає демографічний потенціал, соціально-інфраструктурний потенціал, потенціал зайнятості, потенціал соціальної політики; інтелектуальний потенціал; культурний потенціал; освітній потенціал; потенціал охорони здоров'я. Розглянемо детальніше кожну складову частину соціального потенціалу регіону. Демографічний потенціал – це можливості щодо фізичного й механічного відтворення населення та оптимізації його соціальної структури. Фертильний потенціал характеризує готовність населення регіону до сімейного життя та виховання дітей. Соціально-інфраструктурний – це можливості певних сфер і видів діяльності, які сприяють комплексному відтворенню людини в процесі реалізації її особистих і суспільних потреб за допомогою надання послуг соціального характеру, у тому числі гарантій їх доступності. Потенціал зайнятості – це можливості щодо забезпечення населення робочими місцями на умовах забезпечення ефективної зайнятості. Потенціал соціальної політики відображає можливості налагодження внутрішньо- й міжрегіональних соціальних зв'язків, а також можливості соціального захисту та надання соціальних гарантій для населення регіону.

Потенціал соціальної солідарності – це можливості налагодження зв'язків між населенням, які базуються на національних традиціях і сталих звичках громади. Формування соціального потенціалу регіону потребує проведення ефективної демографічної політики; пропагування інституту сім'ї, планування народжуваності; проведення ефективної соціальної політики й політики зайнятості; розширення соціальної інфраструктури регіону та стимулювання її розвитку; зростання обсягів соціальних інвестицій; підвищення якості надання соціальних послуг; удосконалення соціальних стандартів і контролю за їх дотриманням; створення сприятливих умов для формування регіональних соціальних мереж; збереження й примноження національних традицій.

З позиції людинотворчого аспекту реалізацію соціального потенціалу регіону має забезпечити зростання таких показників: соціально-демографічних (народжуваності населення, середньої тривалості життя; зменшення рівня смертності, у тому числі смертності немовлят; позитивне міграційне сальдо), сімейного благополуччя (зменшення кількості абортів, розлучень, неблагополучних сімей і дітей, які виховуються в таких сім'ях, а також дітей-сиріт), освітніх (покращення якості й доступності освітніх, культурних, транспортних, комунальних та інших видів соціальних послуг), соціально-економічних (покращення якісних і кількісних показників рівня розвитку соціальної інфраструктури регіону; зростання показників зайнятості населення та рівня середньої заробітної плати в регіоні), соціально-політичних (покращення рівня соціальної захищеності населення; зниження рівня соціального напруження в регіоні; зростання рівня довіри населення до місцевої влади). Власне, кожна із соціально-управлінських функцій на регіональному рівні може розглядатися з позиції стану відповідного соціального потенціалу, що виступає частковим (парціальним) щодо соціального потенціалу регіону.

На рівні суспільства загалом соціальний потенціал насамперед пов'язується з такими векторами суспільного розвитку:

1) можливість розвитку (пов'язана з активністю, як інтелектуальною, так і діяльнісною). Можливість розвитку забезпечується, на нашу думку, такими компонентами, як інструментальний (наявність засобів розвитку – фінансування, енергії) та рівень перешкод, нижчий за нездоланий за цих умов;

2) гарантією безпеки на шляху розвитку. Це важливе положення, що характеризує форми, міру й спрямованість соціального контролю та стає запорукою того, що зовнішні чи внутрішні перешкоди не зможуть змінити вектор розвитку; цей розвиток набуватиме не короткотермінових, а довготривалих, стратегічних рис. Так, різновекторність розвитку часом стає причиною «тупцювання на місці», тому іноді менш оптимальний, проте систематичний однострахований рух у певному напрямі в підсумку буде більш продуктивним.

За кількісним показником соціальний потенціал суспільства може бути високим, середнім і низьким; за якістю може кваліфікуватися як стихійний і збалансований; за рівнем сталості – динамічний, умовно динамічний, статичний; за формою вияву (що принципово важливо) він може поділятися на конструктивний і деструктивний.

Соціальний потенціал – це місток між соціальними ресурсами, використання яких є можливим (досяжним) для актора, та лінією розвитку з існуючого в майбутній стан. З по-

гляду суспільства формування соціального потенціалу передбачає такі заходи:

- проведення ефективної організаційної політики;
- проведення ефективної соціальної політики;
- зростання обсягу соціальних інвестицій;
- удосконалення соціальних стандартів і контроль за їх дотриманням;
- створення сприятливих умов для формування соціальних мереж;
- нарощування потенціалу.

З позиції актора соціальний потенціал є «простором соціального розвитку», на існуванні якого наголошував В. Виготський, тими векторами, згідно з якими в тому чи іншому напрямі здатний змінюватися суб'єкт (носії) потенціалу.

Відтак на перетині цих двох векторів прояву соціального потенціалу утворюються його функції, які діють «в обох напрямках» водночас, формуючи їх нерозривну єдність:

- 1) підвищення продуктивності діяльності соціальних суб'єктів;
- 2) покращення психологічного клімату;
- 3) підвищення конкурентоспроможності;
- 4) підвищення рівня суспільної репутації;
- 5) встановлення й покращення рівня відносин між різними соціальними суб'єктами;
- 6) зміцнення рівня соціальної захищеності соціальних суб'єктів.

Соціальний потенціал суспільства розглядаємо як суспільні можливості забезпечення відповідного рівня соціальної безпеки населення й держави загалом, які формуються та реалізуються в процесі налагодження соціальних відносин, зв'язків і мереж, визначають соціальну активність та рівень соціальної захищеності населення.

Формування соціального потенціалу суспільства передбачає в повному обсязі (тільки в ширшому масштабі) коло всіх стратегій і напрямів дії соціального суб'єкта. Окрім заходів, принципово тотожних для суспільного й регіонального рівня, реалізація соціального потенціалу потребує стабілізації політичної ситуації в державі, особливо в східному регіоні; проведення політики підтримки суспільних цінностей і традицій, спрямованих на інтеграцію населення на засадах свободи та демократії; удосконалення законодавчої бази, правових і соціально-психологічних засобів регулювання процесу актуалізації потенціалу.

Є підстави вважати, що соціальний потенціал на сьогодні є головним ресурсом та передумовою соціального розвитку (не випадково індекс людського розвитку, що до 2013 р. мав назву «Індекс розвитку людського потенціалу», останнім часом слугує головним показником для оцінки й зіставлення рівня життя, освіти та довголіття різних країн). При цьому йдеться про внутрішній

соціальний потенціал, тобто потенціал населення певного суспільства, та зовнішній – потенціал, актуалізований за рахунок залучення мігрантів унаслідок розроблення відповідних програм. Характерно, що розвинені країни переорієнтовуються на актуалізацію внутрішнього потенціалу, шукаючи резерви соціального поступу в розвитку й використанні здібностей різних верств і груп власного населення. У цьому є низка переваг, зокрема стабільність ситуації з внутрішніми ресурсами, що за всіх досягнень глобалізації є більш надійним резервом, принаймні за рахунок зниження можливості соціальних конфліктів унаслідок неспівпадіння цінностей і боротьби за кращі соціальні позиції між місцевим та приїжджим населенням. Крім того, розвинені країни зіткнулися з проблемою суттєво нижчого освітньо-кваліфікаційного рівня приїжджених порівняно з власним населенням та з конфліктами, викликаними небажанням приїжджених маргіналів інтегруватись у нове суспільство шляхом асиміляції й адаптації. Політика ангажування кращих кадрів із високим рівнем кваліфікації також має свої недоліки, пов'язані зі змішуванням культур та подальшим відтоком капіталу за межі країни у випадках тимчасового заробітчанства.

Суттєве зміщення вікової піраміди в бік зростання питомої ваги старшого населення також не дає змогу закривати очі на необхідність їх фінансового й соціального забезпечення, а перспектива довшого професійного використання літніх людей, хоча б за рахунок відстрочення пенсійного віку, видається надто привабливою з багатьох позицій, щоб нею нехтувати. Використання внутрішніх соціальних ресурсів, таким чином, є пріоритетним напрямом створення програм соціального розвитку (як такого, що не лише гарантує підвищення рівня життя, а й відкриває можливості для самореалізації). І в цьому процесі провідну роль відіграє саме старше покоління – соціально-вікова група, здатна за рахунок набутого соціального потенціалу не тільки вирішувати власні внутрішньогрупові проблеми, а й виступати «локомотивом» для інших вікових груп. Справді, актуалізація внутрішнього соціального потенціалу може відбуватися за рахунок або ж інституційних зусиль суспільства (у цьому разі старша вікова група є об'єктом відповідних дотацій; політика ескапізму щодо старих, по-перше, викликає спротив щодо стигм «зайвого тягаря» та «відчуженої непотрібності», по-друге, не позбавляє старих політичного впливу й політичних прав, а по-третє, у перспективі вимагатиме ще більших коштів на утримання цієї соціально-вікової групи, чисельність якої зростає), або ж зусиль самої групи. В оптимальному варіанті ці два шляхи поєднуються. Проте це відбувається лише в разі першопочаткової досить високої ресурсності самої групи (відповідного

рівня здоров'я, матеріального забезпечення тощо), тобто збереження характеристик, приаманних групі середнього віку.

Висновки з проведеного дослідження.

У нашому соціокультурному просторі ситуація зі старшою групою досить неоднозначна й не менш гостра попри мізерність пенсійного забезпечення. Наявні в українських старих ресурси загалом нижчі, ніж відповідні в їх західних ровесників. Середня тривалість життя в Україні суттєво нижча порівняно з іншими країнами Європи, модель старіння має вигляд старіння знизу – за рахунок високої смертності людей працездатного віку.

Тобто для актуалізації потенціалу, по-перше, уже необхідні вищі дотації в групу (порівняно з такими в розвинених країнах), наші програми соціального розвитку не повинні орієнтуватись і відштовхуватись від таких у розвинених країнах, а мають бути адекватними суспільній ситуації. По-друге, унаслідок низки криз, з якими протягом останніх десятиліть зустрівся українське суспільство, функціонування соціальних інститутів є малоефективним, тому населення не може розраховувати на суттєву допомогу з боку держави, особливо коли мова йде про групи, які потребують допомоги чи суттєвих вкладень (людей з обмеженими фізичними можливостями, людей старшого віку тощо). Вони опиняються в ситуації «тришкіного кафтани», коли «залатуються» (насамперед фінансово) найбільш проблемні сфери, необхідні для виживання суспільства в конкретний час, а мова про перспективний розвиток і майбутнє практично не ведеться. Більшість програм довготривалого розвитку в українському суспільстві відверто тхнуть популізмом, стратегічно непродумані та не забезпечені ресурсно, а тому слабо спрацьовують.

За таких умов виправданим вважаємо розрахунок на реалізацію внутрішніх потенцій самої групи, однак, по-перше, частково він уже задіяний (у нашому суспільстві понад два мільйони громадян продовжують працювати після виходу на пенсію), а по-друге, вимагає відновлення кредиту довіри до владних інститутів, який вщент підірваний десятиліттями облудних передвиборчих обіцянок і брехні з високих трибун [12].

Це досить проблемно, проте сподіватись на щось інше, окрім внутрішнього соціального потенціалу, насамперед старшої вікової групи, не доводиться. Принаймні такі резерви, на наше переконання, існують.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Избранные психологические труды : в 2 т. / Б. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980–1980. – Т. 1. – 1980. – 229 с.
2. Афанасьев Д. Теоретико-методологичні підходи до визначення поняття «соціальний потенці-

ал» / Д. Афанасьев // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – 2014. – Вип. 31. – С. 10–12.

3. Ворсовський О. Теоретико-методологичні основи інвестиційного потенціалу підприємства / О. Ворсовський // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 15. – С. 8–11.

4. Зараковский Г. Психологический потенциал индивида и популяции / Г. Зараковский, Г. Степанова // Человек. – 1998. – № 3. – С. 50–59.

5. Коленда Н. Соціальний потенціал: рівні формування та реалізації / Н. Коленда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2013_12_19_20_kampodilsk/sekcija_1_2013_12_19_20/socialnij_potencial_rivni_formuvannja_ta_realizaciji/43-1-0-790.

6. Коленда Н. Соціальний потенціал: сутність та основні ознаки / Н. Коленда // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 1. – С. 105–115.

7. Лесечко М. Соціальний капітал: проблеми розвитку й оцінки / М. Лесечко, А. Чемерис // Вісник державної служби України. – 2001. – № 3. – С. 88–94.

8. Маршалл А. Принципы экономической науки. Том III / А. Маршалл. – пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – 352 с.

9. Міляєва В. Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості» / В. Міляєва, Н. Лебідь, Ю. Брус // Проблеми сучасної психології. – 2013. – Вип. 20. – С. 405–415. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2017/05/20-38.pdf>.

10. Садова М. Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості / М. Садова // Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія». – 2010. – Т. 15. – Вип. 9. – С. 102–109.

11. Потенціал // Словник української мови. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/potencial>.

12. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Додаток: таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство – 2016» / гол. ред. : В. Ворона, М. Шульга. – К. : Інститут соціології НАН України, 2016. – Вип. 3(17). – 550 с.

13. Тютюнник Н. Використання категорій «потенціал», «капітал» і «ресурс» у соціально-економічних дослідженнях / Н. Тютюнник, О. Ігнатова // Економіка промисловості. – 2012. – № 3–4(59–60). – С. 351–355.

14. Филиппов В. Социальный потенциал современной молодежи в условиях модернизации российского общества: социологический анализ : автореф. дисс. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.04 / В. Филиппов. – М., 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cheloveknauka.com/sotsialnyy-potentsial-sovremennoy-molodyozhiv-usloviyah-modernizatsii-rossijskogo-obschestva-sotsiologicheskij-analiz#ixzz52iix63Zn>.

15. Шкаратан О. Социология неравенства. Теория и реальность / О. Шкаратан. – М. : Издательский дом НИУ ВШЭ, 2012. – 528 с.

16. Штрыбул С. Социальный капитал и социальный потенциал: субъекты и функции : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 / С. Штрыбул. – М., 2010. – 27 с.